

ÚJ KÖNYVEK

Populizmusmodellek Közép- és Kelet-Európában: napjaink populista gazdaságpolitikáinak kereslet-kíná- lati megközelítése

Recenzió

**Benczes, István (Ed.): Economic Policies of Populist Leaders:
A Central and Eastern European Perspective
(Routledge, London–New York, 2024, 279 oldal)**

című könyvről

KOLLÁRIK FERENC*

A 2008. évi nagy recessziót követő időszakban ismét a populizmus elterjedését lehetett tapasztalni a világ számos régiójában. Napjaink populizmusa ugyanakkor jóval összetettebb jelenséggé vált, és olyan adaptív rendszerként jellemezhető, amely szinte bármely gazdasági és politikai intézményi struktúrával kompatibilis. Miközben a populizmus kutatásában a politikatudományé a meghatározó szerep, a közgazdasági megközelítés is képes lehet hozzájárulni a jelenség jobb megértéséhez. Ehhez azonban túl kell lépni a klasszikus makrogazdasági populizmus keretein, és a tágan értelmezett intézményeket is be kell vonni a vizsgálatba. Ezen túlmenően, a populizmus keresletét meghatározó tényezők mellett a kínálati oldalra is nagyobb hangsúlyt

¹ A kötetben közölt tanulmányok a “POPREBEL – Populist rebellion against modernity in 21st-century Eastern Europe: neo-traditionalism and neo-feudalism” (No. 822682) elnevezésű Horizon 2020 kutatási projekt keretében készültek.

* Kollárik Ferenc PhD, közgazdász, egyetemi tanársegéd, Budapesti Corvinus Egyetem, Globális Tanulmányok Intézet, Világgazdasági Tanszék. E-mail: ferenc.kollarik@uni-corvinus.hu
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8673-8345>

A kézirat 2024. március 23-án érkezett a *Külgazdaság* szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2024.68.3-4.120>

érdemes helyezni. A vizsgálathoz kiváló terepet kínál Közép- és Kelet-Európa, ahol a populizmus rendkívül változatos képet mutat.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: F52, E02, P16, P27.

Kulcsszavak: populizmus, gazdasági populizmus, intézmények, gazdaságpolitika, Közép- és Kelet-Európa.

Abstract

Populism models in Central and Eastern Europe: a demand-supply approach of contemporary populist economic policies

A review of István Benczes (Ed.): Populism models in Central and Eastern Europe: a demand-supply approach of contemporary populist economic policies

(Routledge, London–New York, 2024, 279 pages)

FERENC KOLLÁRIK

Following the Great Recession of 2008, the proliferation of populism could have been witnessed in several regions of the world. Nevertheless, contemporary populism has become a more complex phenomenon and can be characterized as an adaptive system compatible with almost all kinds of economic and political institutional structures. Whereas political science plays the leading role in researching populism, an economic approach might also contribute to the better understanding of this phenomenon. However, it requires going beyond the framework of classical macroeconomic populism and including broadly understood institutions in the analysis. Moreover, in addition to the factors that determine the demand for populism, greater emphasis should be put on the supply side as well. Central and Eastern Europe, where populism displays a very diverse pattern, offers an excellent field for this type of investigation.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: F52, E02, P16, P27.

Keywords: populism, economic populism, economic policy, institutions, Central and Eastern Europe.

Jóllehet a populizmus megjelenését legtöbbször a francia forradalom idejére vezetik vissza, az első jelentősebb hulláma mégis a 19. század utolsó évtizedeire tehető, amely a felgyorsult iparosodás következtében kialakult, úgynevezett agrárpopulizmusban öltött testet, elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban, valamint Oroszországban. A következő jelentősebb epizód a 20. század első felében vette kezdetét, amelyet – legalábbis kezdetben – az 1929–1933. évi nagy gazdasági világválság negatív társadalmi-gazdasági következményei tápláltak. A populizmus második hulláma – Európa mellett – Latin-Amerikában volt a leginkább szembeűnő, bár ez utóbbi régióban különféle megjelenési formái alakultak ki. Szintén Latin-Ameri-

ka volt a harmadik nagyobb hullám meghatározó színtere az 1980-as évek végétől kezdődően. Ebben az időszakban a populizmusnak két, egymással ellentétes típusa terjedt el Dél-Amerikában, a törésvonal pedig a piaci mechanizmusokat előtérbe helyező (neo)liberális, valamint a fokozott állami szerepvállalásra épülő (új)baloldali gazdasági stratégiák között húzódott. A legutóbbi hullám, amely gyakorlatilag napjainkig érezteti hatását, a 21. század első évtizedében kezdődött, és különösen a 2008. évi nagy recessziót követően gyorsult fel (Heywood, 2021).

A populizmus sikerének lényegét és (pszichológiai) háttérét kiválóan foglalja össze Friedrich A. Hayek, kiemelve, hogy az emberek sokkal könnyebben azonosulnak és értenek egyet valamely negatív programmal (elsősorban a valamilyen szempontból szemben álló csoportok gyűlöletével), mint pozitív feladatok végrehajtásával (Hayek, 1944/1991, idézi: Benczes & Szabó, 2023:24). Márpedig a jelentősebb társadalmi vagy gazdasági megrázkódtatások és bizonytalanságok csak tovább fokozzák ezeket a – vélt vagy valós – ellentéteket, teret biztosítva ezzel a komplexebb megoldásokat igénylő problémákra adott leegyszerűsítő válaszoknak. Valójában ugyanerre a dichotómiára, ti. a „mi” és az „ők” közötti ellentétre rezonál a társadalmi evolúciós kutatásból jól ismert etnocentrizmus jelensége is, amelyet – többek között – a saját csoport iránti lojalitás, illetve a kívülállókkal szembeni elutasítás jellemez. Olyan kulturális, illetve társadalmi univerzália ez, amely minden emberi közösségben megtalálható (Marosán, 2008:709-710). Mindez arra is kitűnően rávilágít, hogy a politika miért hívja bizonyos helyzetekben segítségül a populizmus eszköztárát a különféle gazdasági, politikai és társadalmi céljainak elérése érdekében.

Napjainkban ismét a populizmus felerősödésének és térnyerésének lehetünk tanúi a világ szinte valamennyi régiójában. A jelenség fogalma és működési mechanizmusa ugyanakkor jelentősebb módosulásokon ment keresztül, és mostanra csaknem valamennyi politikai és gazdasági rendszerben képes gyökeret eresztetni. Ennek oka, hogy a populista (gazdaság)politikák sokféle formában és változatban jelennek meg az egyes országokban, ily módon több populizmusmodell létezik egymással párhuzamosan. Amíg azonban a kortárs kutatások túlnyomó többsége a populizmus keresleti okait igyekszik feltárni, addig a kínálat oldal alulkutatott maradt. A Benczes István szerkesztésében, a Routledge kiadó gondozásában 2024 elején megjelent, *Economic Policies of Populist Leaders: A Central and Eastern European Perspective* című kötet ezt a hiányt kívánja orvosolni azáltal, hogy figyelmünket a populizmus gazdasági hatásaira és következményeire irányítja. A szerkesztő megfogalmazásában a könyv azt vizsgálja, hogy „[a] populisták, kormányzati pozícióba kerülve, mit tesznek, milyen gazdaságpolitikát alkalmaznak, illetve milyen változ-

(tat)ásokat kezdeményeznek a gazdaságban, beleértve a piacnak, valamint a tulajdonosi struktúrájának a szabályozását is” (Benczes, 2024:4). Ilyen módon a mű első sorban a populizmus jelenségének közgazdasági keretbe ágyazásával – a keresleti és kínálati oldal összekapcsolásával – hoz újat, ami megítélésünk szerint mind a hazai, mind pedig a nemzetközi szakirodalomban hiánypótlóvá teszi a munkát.

Miként arra Benczes & Szabó (2023:25) is rámutatott, miközben a populizmus kutatásában a politikatudományé a vezető szerep, a jelenség jobb megértéséhez a közgazdaság-tudomány is hasznos segítséget nyújthat. Szemben a populizmus klaszszikusnak számító gazdasági interpretációjával (Dornbusch & Edwards, 1990), a kortárs populizmusváltozatok nem feltétlenül képviselnek egyben rossz gazdaságpolitikát is (Rodrik, 2018). A kötet ezért túllép a makrogazdasági populizmus keretein és a gazdasági tényezők mellett a tágabban értelmezett intézményi környezet vizsgálatát helyezi a középpontba.

A most bemutatott könyv Közép- és Kelet-Európára koncentrál, arra a térségre, ahol ugyan 2010 óta folyamatosan kerültek hatalomra populista erők, de ez mindeddig nem kapott érdemi figyelmet a szakirodalomban. A kötet részletes országtanulmányokra támaszkodva az utóbbi időszak közép- és kelet-európai populizmusváltozatainak bemutatását és egyben komparatív elemzését kínálja. A könyv Mudde minimalista populizmusdefinícióját alkalmazza, amely szerint a populizmus *„[e]gy olyan ideológiaként határozható meg, amely végső soron két, egymással szemben álló homogén csoportra, a tiszta és becsületes emberekre, valamint a korrupt elitre osztja a társadalmat (...)”* (Mudde, 2004:543). Módszertani és strukturális szempontból a szerzők olyan vizsgálati keretet alkalmaznak, amely igen hasonló az egyes fejezetekben, megkönnyítve a feltárható különbségek és hasonlóságok azonosítását és a vizsgált országok összehasonlítását. A tanulmányok az általános makrogazdasági helyzetképpel indítanak, majd az intézmények elemzésével folytatódnak.

A kötet nemcsak tartalma, hanem az alkotói gárda alapján is valódi nemzetközi projekt eredménye. Tizenhárom olyan szerző munkájáról van szó, akik többségükben közép- és kelet-európai országok kutatói.

A bevezető fejezet vázolja a könyv célkitűzéseit és szerkezetét, elhelyezve ezzel a kötetet a hazai és a nemzetközi irodalomban. A második fejezet (*Benczes István: Populism and economic policies: The implications of populism as a thin-centred ideology in the economy*) bemutatja a populizmus elméleti hátterét, külön figyelmet szentelve a Dornbusch–Edwards-féle (makro)gazdasági populizmus elméletének és kritikáinak. Szintén ez a rész ismerteti az alkalmazott módszertani keretrendszert. A fejezet fő következtetése, hogy bár a populizmus igencsak rugalmas jelenség, az

elitizmusellenesség, a pluralizmusellenesség, valamint az intézményellenesség hármasa megfelelő közös kiindulási alapot kínál a populista gazdaságpolitikák következményeinek vizsgálatához.

A célkitűzések és a vizsgálati keretek bemutatása után a harmadik fejezet (*Natasza Styczyńska – Jan D. Meijer: Contemporary populism in Central and Eastern Europe*) földrajzi szempontból is elhelyezi a könyv témáját, madártávlatból elemezve a populizmus megjelenését és természetét Közép- és Kelet-Európában. A fejezet meghatározza továbbá a régióban tapasztalható populizmusnak azokat a megkülönböztető jegyeit, amelyek többek között olyan tényezőkben gyökereznek, mint a szocialista, illetve poszt szocialista múlt.

A következő négy fejezet a visegrádi országokban megfigyelhető populista tendenciákat járja körbe. A magyar eset (*Benczes István: The (mis)use of unconstrained political power: The Hungarian economy*) kiválóan példázza, hogy egyfelől a többé-kevésbé kiegyensúlyozott és fenntartható makrogazdasági pálya, másfelől a demokratikus és piacgazdasági intézményrendszer minőségének folyamatos és rendszerszintű romlása hosszabb távon is életképes kombinációt alkothat. Ez a látszólagos ellentmondás a 2010-es években, a koronavírus-járvány által előidézett válság kirobbanásáig terjedő időszakban volt igazán szembeűnő, amikor Magyarország főbb makrogazdasági mutatói kedvezőek voltak. Az európai uniós intézmények megszüntették a magyar kormány elleni túlzottdeficit-eljárást, csökkenő pályára állt a költségvetési hiány és az államadósság, továbbá az infláció is mérsékelt maradt. Mindez ráadásul viszonylag kedvező – hazai és nemzetközi – gazdasági növekedési feltételek mellett történt. A viszonylag előnyös makrogazdasági környezettel párhuzamosan ugyanakkor a gazdasági és politikai intézmények minőségének fokozatos romlása volt megfigyelhető, ami a populizmusnak igen sajátos kombinációját és következményét eredményezte.

Lengyelország példája is arra hívja fel a figyelmet, hogy populista politikusok kifejezetten kedvező gazdasági környezetben is képesek lehetnek kormányra kerülni (*Joanna Orzechowska-Waclawska: Economic populism in Poland: New economic policies and their beneficiaries*).

A Csehországgal foglalkozó fejezet egyik fő következtetése, hogy a populizmus különféle változatai akár egyszerre is jelen lehetnek valamely országban (*Karel Svoboda: From belt-tightening to scorched earth?*).

A Szlovákiát bemutató fejezet főként azt emeli ki, hogy a populista elit hogyan kezelte egyidejűleg a koronavírus-járvány által kiváltott válság társadalmi és gazda-

sági következményeit és a korrupciót (*Kollai István – Bánki Bence: Populism in the making: The case of Slovakia*).

A visegrádi országok gazdaságpolitikáinak feltérképezése után a következő két fejezet Szlovéniát (*Dženita Šiljak: Slovenia: The rise and fall of Janez Janša*) és Horvátországot (*Endrődi-Kovács Viktória: Opposition in government: The atypical case of Most/Bridge*) vizsgálta rámutatva, hogy ezek az országok két szempontból is atipikusnak tekinthetők. Egyrészt mindkét államban általában koalíciós kormányzás jellemző, ami még populista kormányzás esetén is szükségessé teszi a kompromisszumkeresést. Másrészt további sajátosság, hogy mind Szlovéniában, mind Horvátországban elutasított az EU-ellenes narratíva. Ez egyben arra is felhívja a figyelmet, hogy nem lehet minden esetben egyenlőségjelet tenni a populista és az euroszeptikus retorika közé, ami tovább árnyalja a populizmus jelenségét. Olyannyira igaz ez a megállapítás, hogy mindkét ország az Európai Unió belső magjához – az euróövezetbe – való mielőbbi csatlakozás mellett kötelezte el magát, vállalva a szorosabb makrogazdasági koordinációt, valamint az ezzel járó – tényleges vagy vélt – szűkebb gazdasági és politikai mozgásteret.

A kötet következő része a balti államokkal foglalkozik. Olyan új típusú makrogazdasági populizmust azonosított, amely leginkább a szükséges reformok elodázásban ölt testet (*Kutasi Gábor – Denis Ivanov: Macroeconomic populism in the Baltics*). Korábban a balti országok impozáns növekedési teljesítményt mutattak fel, a reformok elhalasztása azonban aláásta az gazdasági növekedési potenciáljukat.

Az utolsó két tanulmány középpontjában Románia (*Cornel Ban: National-neoliberal fiscal populism in Romania*) és Bulgária (*Urangoo Bulgamaa: Where populism has become the mainstream*) áll. Románia példája arra világít rá, hogy az úgynevezett költségvetési (fiskális) populizmus elsősorban a hazai tőkének kedvez a külföldi tőkével szemben. Ez a szelekció döntően arra az érvelésre támaszkodik, amely szerint a külföldi tőke szükségtelen a belföldi növekedés szempontjából, ráadásul a hazai munkaerőt is kiszolgáltatott helyzetbe hozza. Bulgária kapcsán pedig arra a következtetésre jut a szerző, hogy ott a populizmus számít a főáramú (mainstream) politikának. A kezdetei ráadásul jóval korábbra nyúlnak vissza, mint a 2008. évi válság. A bolgár helyzet további érdekességeként említhető, hogy bár az uralkodó feltételek (jelentős szegénység, nagy fokú jövedelemegyenlőtlenség) elviekben inkább a baloldali populizmus kialakulásának kedveznének, Bulgáriát mégis inkább jobboldali populista politika jellemzi. Az országtanulmányok után a könyvet egy összefoglaló fejezet zárja (*Benczes István: Taking stock: Populist governments and the economy in CEE*), amely egyfelől számba veszi a kutatás főbb eredményeit

és következtetéseit, másfelől ütközteti azokat a klasszikus makrogazdasági populizmus koncepciójával, újfent rámutatva utóbbi korlátaira.

A kötet olyan átfogó munka, amely kiváló összehasonlítást tesz lehetővé napjaink populista tendenciáiról. A mű lefedi Közép- és Kelet-Európát, jelentősen hozzájárulva a vizsgált országokban tapasztalható populizmusmodellek iránti keresletnek és különösen gazdasági és gazdaságpolitikai következményeinek teljesebb megértéséhez. Multidiszciplináris megközelítésének köszönhetően ráadásul a könyv nem kizárólag a közgazdaság-tudományban jártas, hanem a társadalomtudományok iránt fogékony szélesebb olvasóközönség számára is hasznos tanulságokkal szolgálhat.

Hivatkozások

- Benczes, I. (2024). Introduction: Economic Policy of Populist Leaders in Central and Eastern Europe. In I. Benczes (Ed.), *Economic Policies of Populist Leaders: A Central and Eastern European Perspective*. Routledge, London & New York.
- Benczes, I., & Szabó, K. (2023). Társadalmi törésvonalak és gazdasági (ir)rationalitások: A közgazdaságtan szerepe és helye a populizmus kutatásában. *Közgazdasági Szemle*, 70(1), 23–54. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2023.1.23>
- Dornbusch, R., & Edwards, S. (1990). Macroeconomic Populism. *Journal of Development Economics*, 32, 247–277. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(90\)90038-D](https://doi.org/10.1016/0304-3878(90)90038-D)
- Heywood, A. (2021). *Political Ideologies: An Introduction*. 7th edition, Red Globe Press, London.
- Marosán, Gy. (2008). Az etnocentrizmus evolúciós elmélete. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 63(4), 709–731. <https://doi.org/10.1556/mpszle.63.2008.4.6>
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Rodrik, D. (2018). Is Populism Necessarily Bad Economics? *AEA Papers and Proceedings*, 108, 196–199. <https://doi.org/10.1257/pandp.20181122>